

8. ENSENYAMENT TECNICOPROFESSIONAL I SOCIETAT A CATALUNYA (1850-1939) (I)

8.1. PRECISIONS PRELIMINARS DE CARÀCTER GENERAL

Dividim aquesta qüestió en dos capítols clarament diferenciats: en el primer s'estudia la relació que s'estableix entre els grups socioprofessionals i la formació obrera i en el segon, una sèrie de diferents aspectes que s'engloben en un marc que podríem considerar supraestructural, amb el benentès que l'estudi se circumscriu a la formació professional masculina, atès que, en el període que estudiem, les diferències entre gèneres són molt superiors a les similituds.

8.2. ASPECTES GENERALS DEL NEXE GRUPS SOCIOPROFESSIONALS - FORMACIÓ OBRERA

Tot i que ja s'ha tractat en els capítols 5 i 6, recordarem algunes qüestions que ens ajudin a comprendre millor el tema que estudiem a continuació. Atès que el 1850 neix l'estructura d'ensenyament tècnic de l'Estat espanyol, iniciem aquest capítol a partir d'aquesta data i el cloem amb el final de la Guerra (1936-1939), moment en el qual es produeix un tall molt important.

La unificació de l'ensenyament, el 1900, en un sol Ministeri representà una racionalització important, malgrat que aquesta solució no va ser definitiva, perquè durant el segle XX els ensenyaments tècnics dependran, una altra vegada, en més d'una ocasió de dos o tres ministeris. Com ja hem indicat, no podem parlar de legislació d'un cert gruix, referent a la formació professional, fins a la dictadura de Primo de Rivera, corpus que es perpetuarà, en essència, en el període republicà. Aquesta nova legislació, tot i el canvi que representava en l'Estat, tampoc satisfia les aspiracions del Principat, a causa de la seva departamenta-

lització, politització partidista i concepció gens clara del binomi taller escola o escola taller, del qual ja hem parlat en capítols anteriors, i sobretot per la centralització de les decisions.

Altrament, les flagrants mancances legislatives fins a l'època suara esmentada eren reflex del poc interès envers la problemàtica de la formació professional. Tot això quedava clarament reflectit a l'hora de proposar formulacions teòriques o d'iniciar realitzacions pràctiques. Com ja hem pogut observar, el nombre d'escoles de formació professional dependents de l'Estat fou irrisori. També hem vist que, tot i les deficiències pressupostàries, els catalans, amb l'ajut de la societat civil, havien establert un sistema paral·lel que, tot i les seves limitacions geogràfiques, satisfia, almenys en part, les necessitats socioculturals en aquest terreny.

Tal com proclamaven els burgesos liberals a l'inici de la industrialització, preocupats únicament per l'ensenyament elemental de les classes populars, els anarquistes mateix, malgrat les proclames teòriques a favor de l'educació integral, a l'hora de la veritat, en els seus centres escolars, no anaven gaire més enllà d'una educació elemental.

Pel que fa al poder establert, els governants de la capital espanyola no ajudaven a millorar aquest context, si tenim en compte que vivien bastant al marge de les necessitats de la societat, ja que es limitaven a establir escoles primàries per a un nombre totalment insuficient de nois i encara menys de noies. Amb aquest panorama d'una instrucció primària deficitària, base primigènia per a uns estudis de formació professional, resultava difícil que algú s'interessés realment per oferir als obrers places de formació professional, tot plegat agreujat perquè, en moltes zones, sobretot rurals, fins i tot a Catalunya, la demanda d'escolarització, a causa de la realitat social, era més aviat escassa.

Aquest marc no és pas que experimenti un canvi de cent vuitanta graus, però sembla força evident que agafa un altre caire i s'observa una nova manera de veure l'educació i concretament la formació professional obrera, a partir de la Revolució de 1868 i encara més des de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, la qual cosa comportarà nous projectes i experiències amb vista al futur. Sabem que molts professionals catalans, generalment enginyers, coneixien les institucions d'educació professional, especialment franceses i britàniques, amb una experiència de molts més anys.

No ens atrevim pas a afirmar que aquests professionals haguessin creat un estat d'opinió socialment favorable a la formació dels treballadors, però les coses anaven canviant, malgrat que amb molta lentitud. L'interès social envers aquesta problemàtica no podia comparar-se amb el que estava passant a l'altra banda dels Pirineus, però és evident que no es pot menystenir.

Respecte a les dades quantitatives dels centres públics, fa l'efecte que es poden obtenir amb una certa fiabilitat, tot i que requeriria un treball monogràfic acurat, sempre comptant amb el suport d'estudis de caràcter local, que fins fa ben poc han negligit l'evolució de l'ensenyament professional. Ben al contrari, únicament coneixem, i de manera incompleta, les xifres dels centres privats de més projecció, amb una determinada matrícula; el seu nombre i la seva funció, més aviat pensada per a l'ensenyament elemental, dificulta la quantificació de l'alumnat en el nostre cas concret, amb l'excepció d'alguns dels centres de les zones industrials, especialment de Barcelona.

Quant als aspectes qualitatius, podem fer una reflexió similar: una bona part dels centres públics, no tots, responien a uns mínimes exigències, en canvi, la major part dels centres privats presentaven moltes deficiències, tant des del punt de vista infraestructural com des de la perspectiva metodològica. L'oferta privada, exceptuant alguns casos concrets, no resultava massa rendible a causa de la necessitat d'unes inversions excessivament elevades, per la qual cosa aquesta oferta era molt limitada i, generalment, com dèiem, de poca qualitat.

El paper gens negligible però contradictori dels ateneus, ja des de mitjan segle XIX i sobretot arran del semifracàs dels congressos, a la segona dècada del segle passat, derivà conscientment o inconscient cap a un replantejament de la política escolar dels ateneus i associacions similars, especialment a partir de la proclamació de la II República espanyola, tot i que valorar els resultats de la nova situació no resulta gens fàcil, si tenim en compte la limitació en el temps.

Al marge del món específicament educatiu, que viu el seu moment gloriós durant el primer terç de la vintena centúria i una mica més enllà, convé recordar que aquesta realitat queda també inclosa en altres paràmetres: ideologia educativa dels diversos grups i estaments socials que estudiem en altres apartats d'aquest treball, com el mercat de treball, el binomi oferta demanda, els canvis tecnològics, la internacionalització del comerç, el paper de l'orientació professional...

No podem oblidar tampoc els diversos projectes formulats des de principis del segle XX fins a pràcticament la vetlla del cop d'Estat de Primo de Rivera; el nou règim polític significà un pas enrere, amb la qual cosa totes les propostes es convertiren en lletra morta. Superada la dictadura primoriverista, sobretot durant la República, s'inicia un nou període de projectes, i fins i tot algun canvi de caràcter legal, molt insuficient, però; cal recordar el nou contracte d'aprenentatge que facilitava la formació obrera, en un primer estadi, a l'empresa. En l'època de la Guerra, els projectes de modernització de la formació professional per vincular-la a l'ensenyament tècnic mitjà i fins i tot superior, a través de l'ensenyament politècnic, no tingueren temps de materialitzar-se.

8.3. PROCÉS EVOLUTIU DE LA FORMACIÓ PROFESSIONAL

Atesa la complexitat de la relació de la formació professional i la societat i la diversitat de qüestions que queden circumscrites en aquesta relació, ens referim, en aquest apartat i els següents, al paper que han tingut els diferents grups socioprofessionals, deixant de banda els altres aspectes que directament o indirectament estan vinculats amb aquesta problemàtica, amb el benentès que ens ocupem sobretot dels grups i/o persones dels quals comptem amb fonts d'informació més completes i fidedignes.

Ens trobem, en realitat, davant d'una problemàtica que exigeix que ens plantegem diverses qüestions. Hi ha, per exemple, determinats problemes que, des d'un bon començament, cal emmarcar en un context global, malgrat que en els apartats següents tinguem en compte, a més, l'òptica particular.

Un estudi de caire socioideològic, cal enquadrar-lo en el context de l'evolució de les idees al llarg del temps, fins i tot en el nostre cas, que es tracta solament d'una primera aproximació al problema. No podem perdre de vista les dificultats que presenta un estudi de caràcter cronològic, ja que ens trobem amb unes determinades èpoques en les quals la informació és molt escassa. A més, el procés que estudiem només es manifesta externament en alguns sectors socials, quasi sempre minoritaris.

El procés evolutiu d'aquestes concepcions, a grans trets, s'ha de situar en el marc del desenvolupament de les forces productives, partint de la base que ens enfrontem davant de característiques comunes a tots els països industrialitzats, però amb importants variants, la qual cosa se'ns posa de manifest en el fet que els diferents estadis no es corresponen cronològicament, si estudiem els diferents estats i/o zones industrials comparativament.

Malgrat que les generalitzacions no són sempre recomanables, en relació amb aquests estadis, sembla evident que s'evidencia un desfasament entre estats i fins i tot entre zones d'un mateix Estat, com en el cas espanyol. En l'àmbit polític, però, hi ha una certa consonància amb el propi desenvolupament industrial de cada Estat, el qual no se'ns presenta solament en el terreny de les realitzacions de tipus pràctic, sinó que també té incidència en el camp de les idees i dels projectes sobre formació tecnicoprofessional en general i obrera en particular.

Podem parlar, per exemple, d'una qüestió molt ben estudiada en el cas francès, aplicable, en part, a l'evolució de la formació tecnicoindustrial a Catalunya. Atesa la importància dels condicionaments socials, cal considerar que la preocupació envers l'ensenyament tècnic començà, generalment, pel grau superior i després s'atengué el grau mitjà, i continuà més endavant l'interès per la formació professional obrera.

Fa l'efecte que no es tracta únicament d'una conseqüència del procés d'industrialització pròpiament dit, ni molt menys, sinó que hi té també un paper fonamental la pròpia organització social del capitalisme industrial. En el nostre cas, podem observar, especialment en el període que estudiem, que se segueix la línia apuntada.

Al segle XVIII, l'ensenyament de caire utilitari impartit a les escoles de la Junta de Comerç es dirigia primordialment a la formació de personal de direcció o altament qualificat en el terreny tecnicoartístic, en el context del desenvolupament de les forces productives en l'etapa preindustrial; a l'inici de la industrialització, pels voltants dels anys quaranta de la dinovena centúria, la preocupació se centrà en la formació de quadres intermedis.

Ja ens hem referit en algun moment a alguns projectes d'aquells anys de possible creació d'escoles d'arts i oficis, propòsits que no varen passar de projectes; hom hagué d'esperar una cinquantena d'anys perquè es fessin efectius.²⁸⁶ És possible que aquest ajornament es pugui explicar, hi tornarem a insistir, a partir de la idea que el procés evolutiu esmentat, és, en realitat, una conseqüència de les condicions de treball imposades pel capitalisme industrial. L'horari de treball, que podia arribar a les setze hores al dia, impossibilitava als obrers la formació professional i fins i tot l'educació primària; pensem, a més, que a finals del segle XIX molts infants podien treballar fins i tot deu hores diàries o més.

El procés de formació obrera de major o menor qualificació, estudiat pel que fa als establiments docents de la Junta de Comerç, quedà totalment desvirtuat a partir del moment de l'absorció per part de l'Estat dels centres tecnico-professionals esmentats. Des d'aleshores, però, s'inicià un altre tipus de procés que mostra millor encara l'orientació citada.

Les associacions industrials i empresarials catalanes posaren primer èmfasi en l'ensenyança tècnica de grau mitjà, i des del moment que la legislació va possibilitar l'establiment de la carrera d'enginyer industrial a Barcelona, els seus interessos se centraren fonamentalment en l'ensenyament tècnic superior; les preocupacions envers la formació professional vindran un xic més tard.

Pel que fa a l'ensenyament tècnic elemental dels obrers catalans, reglat o no reglat, hom podria parlar de tres fases, que segueixen també un procés de dalt a baix. Aquesta evolució, d'acord amb criteris cronològics, es pot dividir en tres etapes:

286. Ernest Lluch fa unes consideracions sobre la relació entre l'absència d'escoles polítècniques i el desenvolupament del saint-simonisme que ens poden ajudar a entendre el fracàs de la creació d'escoles d'arts i oficis. Cf. Ernest LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya: 1760-1840*, p. 343.

— En un primer estadi, que s'allargarà pràcticament fins a la segona meitat del segle XIX, la formació dels obrers del Principat es realitzava, generalment, a la fàbrica o al taller, amb tots els inconvenients que això comporta. Amb anterioritat a aquesta època, qualsevol tipus de formació en l'àmbit industrial havia estat rutinària. Els coneixements, doncs, es transmetien de generació en generació.

— En una segona fase, que s'inicia aproximadament el 1868 i que es perllongarà fins no fa massa, apareixerà la formació mixta, és a dir, aprenentatge de l'ofici a la fàbrica o al taller, refermat per la formació teoricopràctica que es facilitarà fora de la jornada laboral, al vespre, en els centres d'ensenyament professional, en les escoles d'arts i oficis.²⁸⁷

Cal tenir present que, en aquesta segona fase, les primeres escoles d'aquest tipus anaven dirigides, primordialment, a la preparació d'encarregats i capatassos, és a dir, comandaments intermedis; més endavant aparegueren centres que, en els primers cursos, formaven operaris i, en un segon nivell, capatassos i encarregats o equivalents. Les conseqüències que es derivaren de l'evolució d'aquesta fase conduiran al plantejament, ja a principis del segle XX, de la disjuntiva taller escola, formació mixta o escola taller, preferentment als centres d'ensenyament, que podem considerar un preludi de la tercera fase.

Hi ha un aspecte d'aquesta segona fase que, al nostre entendre, pel seu doble caràcter, científic i social, mereix un tractament a part i s'escau estudiar-lo específicament, i és el component d'integració dels obrers industrials al sistema; més endavant, ens referim al que aleshores s'entenia per *psicotècnia*, una aplicació de la psicologia al camp industrial.

— En el darrer estadi, a finals dels anys setanta i principis dels vuitanta del segle XX, que no formen part de les reflexions actuals, l'ensenyament professional s'ha integrat de ple a l'estructura educativa científicoliterària, així com també a l'ensenyament postobligatori.²⁸⁸

Tenint en compte les diverses activitats públiques i privades en el nostre territori a finals del segle XIX, els industrials no estaven massa interessats en la pre-

287. En el cas de la formació en la indústria tèxtil, les classes apareixen amb anterioritat a aquesta data. En ambdós casos, però, estaven més a prop d'una formació de grau mitjà que no pas elemental.

288. Podem avançar, però, que la situació actual, derivada, en bona part, de la LGE, l'hem de considerar una mena d'escola taller plenament assumida, fet que ha generat una aguda polèmica, sobretot durant el període de discussió i aprovació de la LOGSE. A l'hora de la veritat, d'aquí a uns quants anys, ja veurem com quedarà tot plegat, sobretot si pensem en l'acceleració dels canvis en el terreny de la innovació tecnològica i, d'una manera especial, si tenim en compte que hi ha molts estats industrials desenvolupats que no apliquen pas el mateix sistema.

paració de l'obrer i tampoc en la formació i sobretot contractació del personal qualificat, tècnics superiors i de grau mitjà, si això havia d'implicar un augment directe o indirecte dels costos, sobretot a curt termini. En el cas de la formació tècnica elemental, l'interès era encara menor, perquè, al seu entendre, més qualificació, a curt o mitjà termini, havia de comportar més salari.

Resulta evident que la majoria dels industrials preferien un obrer o obreira que treballés moltes hores amb salaris baixos que no pas un obrer qualificat amb salaris dignes que treballés menys hores. No es tractava pas d'una posició específica dels industrials catalans, perquè en altres països hi havia també molts industrials o associacions patronals que pensaven i feien el mateix.

Caldria veure, més enllà de la intuïció, quines foren les causes que determinaren el viratge de les associacions industrials capdavanteres vers una nova orientació de la formació professional obrera a finals del segle XIX. Malgrat que hi ha diverses respostes a aquesta qüestió, són molts els analistes que només en donen dues, que potser, en el moment de concretar-les, es complementen l'una amb l'altra.

En primer lloc, una resposta interessada, des de la perspectiva social, a partir de pressuposar l'existència de dos sectors de la classe obrera que calia evitar que formessin una pinya comuna, per la qual cosa era necessari que els anomenats *miserables* continuessin si fa o no fa com abans; el canvi, doncs, afectaria sobretot els sectors més qualificats, que, a través de la seva formació en centres escolars especialitzats, podien constituir un fre a les creixents reivindicacions obreres que es produïren arran de la crisi de la febre d'or, amb l'agreujant de l'emigració de la població de la ruralia a les ciutats industrials a causa de la fil·loxera.

En segon lloc, una resposta als problemes derivats dels canvis tecnològics que s'evidencien clarament arran de l'Exposició Universal de 1888,²⁸⁹ els quals obligaven a un replantejament de la qualificació de la mà d'obra, la qual cosa es manifestava a través del fet que, a més d'alguns professors que demanaven canvis en la política de formació professional, els exigien també dirigents d'indústria situats en llocs d'una certa influència sociolaboral.

289. L'Exposició, tot i que va tenir un ressò important, cal pensar que, sense massa suport oficial, fou més aviat de segona categoria, en comparació amb l'Exposició de París de l'any següent. Cf. Francesc CABANA I VANCELLS, «L'Exposició Universal de Barcelona 1888», a *Tècnics i tecnologia en el desenvolupament de la Catalunya contemporània*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2000, p. 134-137.

8.4. ELS GRANS GRUPS SOCIOIDEOLÒGICS I L'ENSENYAMENT PROFESSIONAL

8.4.1. PLANTEJAMENTS GENERALS

Precisats alguns dels aspectes de caràcter més o menys global, ens interessen també, d'una manera especial, els protagonistes de la formació professional, tant en les seves accions individuals com de grup. En aquest sentit, constatem que la relació que es va establir entre ensenyament tècnico-professional i societat quedava limitada a uns grups molt determinats de protagonistes, i, per tant, el nostre coneixement queda circumscrit a un percentatge ínfim de la societat; és possible, per tant, que la problemàtica fos molt més complexa de com la vaig intentar presentar a l'hora d'estudiar la Junta de Comerç.²⁹⁰

Atès que el nostre coneixement provenia quasi sempre de fonts escrites, era, lògicament, limitat, perquè venia, en bona part, determinat pel baix nivell d'escolarització, la qual cosa significava que hi havia uns grups que ja quedaven marginats pel simple fet de no saber escriure i, per tant, no haver-nos pogut llegir el seu pensament i les seves experiències laborals.

La revolució industrial, directament o indirecta, ens situa en uns paràmetres sociolaborals i socioeducatius completament diferents. Resulta ben evident que, com a conseqüència del naixement del moviment obrer, apareixien diversos ateneus obrers o associacions similars preocupats per l'escolarització primària, però també per la formació professional de primer nivell.²⁹¹

La política de la Diputació de Barcelona a favor de l'establiment de diverses escoles d'arts i oficis a la província responia, ben segur, a una determinada demanda social que es produïa a diverses poblacions industrials. En aquest paràgraf, però, volem indicar que l'interès envers aquesta problemàtica començava a sortir del redós tancat en què havia estat encerclat; així, doncs, tenim més facilitats d'informació, però ens trobem amb una societat molt més complexa que ens planteja molts interrogants. El cas de Badalona que ara us oferim no devia ser, ni molt menys, aïllat, i resulta significatiu, ja que aquest escrit de 1880 prové d'un sacerdot.

290. Cf. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *L'obra educativa de la Junta de Comerç: 1769-1851*, p. 291-292.

291. Pel que fa a l'evolució dels ateneus a partir de mitjan segle XIX, hi ha una extensa bibliografia; en el cas que estudiem, ens interessen de manera especial les obres d'Alexandre Galí i de Pere Solà.

Vist lo gran nombre de fàbricas que nostra vila conta y la varietat d'industrias en ella establertas considerém molt necessari l'establiment d'escolas ahon es dongués ensenyansa especial sobre la teoria de filats y teixits, d'agricultura, física y química que tan contribuirían a son desentrotllo y prosperitat.²⁹²

Encetem la problemàtica de la relació entre la societat i l'ensenyament professional en el període que engloba aquest treball, amb tota mena de dubtes, si pensem que pràcticament no hi ha estudis que valorin aquesta qüestió en el cas específic de la societat catalana, tant si la considerem parcialment com globalment.

Aquesta situació ens obliga a unes determinades limitacions, per la qual cosa en aquest treball ens concretarem a posar sobre la taula alguns problemes més o menys coneguts i altres que hem pogut estudiar, tenint present, en les nostres conclusions i fonamentalment en la nostra anàlisi, la metodologia utilitzada, en general, per la historiografia francesa i/o britànica.

En el període que pretenem valorar, dins el concepte genèric de societat, hi tindran cabuda grups socials que no concorden exactament amb els estudiats en altres treballs, centrats en l'etapa preindustrial,²⁹³ d'una manera especial els socioprofessionals, que tractem a continuació, sectors que ens interessin primordialment per la funció que han exercit i per l'actitud que han adoptat davant dels problemes que presenta l'ensenyament tecnicoprofessional.

El caràcter de síntesi d'aquest treball i la seva orientació general ens obliga a concentrar la nostra atenció en dos grans grups a l'hora d'estudiar la problemàtica socioideològica de l'ensenyament professional: les classes dirigents i les classes subalternes.

Malgrat tot, som conscients de les limitacions d'aquesta divisió i sobretot de l'heterogeneïtat de cada un dels dos grups citats. Atenent un altre punt de vista, també podem parlar d'una altra divisió en dos grans grups: els que s'interessaven per la formació professional, de fet, una minoria, i la resta, que la ignoraven, tot i que hi podia haver algun grup que feia veure que s'interessava per la problemàtica. Pel que fa als que, al marge de les administracions catalanes, mostren interès envers la formació obrera, hom pot parlar de tres grans sectors: els industrials, l'Església i el moviment obrer.

Els dos primers no presentaven pràcticament divergències en relació amb les propostes teòriques, tot i que hi havia diferències en la gestió d'establiments

292. Cf. Mn. Jaume SOLÀ I SERIOL, «Millores de Badalona». Guanyador del premi convocat per *El Eco de Badalona* en motiu de la Festa Major de Badalona de 1880.

293. La revolució industrial canvià radicalment les relacions de producció, amb la formació del que anomenem *clases sociales*.

docents, ja que en el primer dels casos aquesta gestió podia ser directa o indirecta a través de l'Administració, i en el cas de l'Església els centres eren regentats directament per aquesta corporació.

Les propostes del tercer sector tenien diversos punts de coincidència amb les que plantejaven els industrials o l'Administració pública, malgrat que en relació amb diversos punts, el moviment obrer i els partits de l'esquerra parlamentària eren molt més radicals, sense soscarar, però, en molts casos, l'essència del sistema industrialista burgès.

Malgrat les diferències que existeixen entre ambdós grups, com podrem comprovar a continuació, en relació amb la problemàtica que ens interessa, ens trobem amb una característica que resulta comuna en ambdós grups, la qual se'ns manifesta a través de la major o menor preocupació, envers l'ensenyament professional.

Calia fer aquesta precisió, perquè la societat catalana considerada globalment, en la major part de les èpoques, s'ha interessat relativament poc per l'ensenyament professional, més o menys reglat, sense que això vulgui indicar que s'ha despreocupat totalment de la formació professional obrera; aquest aspecte també està inclòs en el meu estudi.²⁹⁴ Partint, doncs, d'aquestes premisses dividirem les nostres reflexions en tres apartats:

- Les classes dirigents catalanes interessades per la formació professional obrera reglada.

- Les classes subalternes catalanes preocupades per aquesta formació.

- Pistes que ens ajuden a comprendre el desinterès d'un percentatge important de la societat catalana en la formació professional obrera, més enllà de la formació específica a la fàbrica o al taller.

8.4.2. LA CLASSE DIRIGENT CATALANA I L'ENSENYAMENT PROFESSIONAL

Caracteritzar la classe dirigent catalana, especialment en el període que estudiem en aquest capítol, resulta força complex, malgrat el recurs fàcil de circumscriure aquest concepte al grup que forma la burgesia industrial, encara que hi englobem, tot i que en menor grau, el capital financer. Tenint en compte que ens limitem a l'estudi de la formació industrial, la burgesia comercial tampoc entra en aquest apartat, especialment en els anys tractats. D'altra banda, aquest

294. La importància que adquirirí l'aprenentatge dels diferents oficis a l'obrador, al taller o a la fàbrica mostra que hi ha hagut, històricament parlant, un determinat interès social envers la formació professional, generalment al marge de l'ensenyament reglat.

grup no es pot considerar homogeni en cap moment, amb el benentès que les institucions representatives de la burgesia industrial que neixen a finals del segle XIX, però que es consoliden els primers decennis del segle XX, no sempre reflecteixen els interessos i el pensament d'aquest grup, si el considerem com a col·lectiu, sobretot en les èpoques de més conflictivitat laboral.

Al marge d'això, creiem que dins del concepte *burguesia industrial*, hem d'incloure, a més, les persones més o menys relacionades amb aquest sector socioeconòmic en el món específic de la producció, així com també l'elit professional o intel·lectual que, des de llocs de decisió política, social o econòmica, han manifestat un interès per l'ensenyament professional que s'ha traduït en un programa concret d'actuació.

En el sector esmentat tenen també cabuda les associacions industrials i empresarials, primordialment el Foment del Treball Nacional i les corporacions antecessores, malgrat que som conscients de la diversitat de llurs interessos;²⁹⁵ els dirigents de les institucions públiques catalanes, pràcticament en totes les èpoques; les associacions i els col·legis professionals, d'una manera especial l'Associació o Col·legi d'Enginyers Industrials; el professorat dels centres docents tècnics i professionals, especialment els caps visibles...²⁹⁶

Com podeu observar, es tracta d'una llista força incompleta d'allò que podem considerar *clases dirigents*. Uns i altres, els que formen part de la nostra classificació i els que no, poden quedar integrats, amb els matisos que vulgueu, en aquest concepte global de *grup dirigent català*. Altrament, en l'apartat vinent també deixarem de banda un sector important de les classes subalternes.

Aquestes corporacions defensaren, d'una manera especial al llarg del segle XIX, el dogma intocable, al seu entendre, de la llibertat de treball, tant pel que fa a la relació entre el capital i el treball, com en la possible participació de l'Estat en aquest conflicte. En relació amb aquest darrer punt, segons els industrials catalans, l'Administració s'havia de concretar a

295. En el període 1917-1923, altres associacions patronals van tenir més protagonisme que el Foment, però en el cas concret de la formació professional, el Foment fou el grup que sempre va portar la veu cantant. En relació amb la qüestió d'aquest protagonisme, podeu veure Soledad BENGOCHEA, *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya: Tradició i corporativisme entre finals de segle i la dictadura de Primo de Rivera*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, 400 p.

296. Com ja hem pogut observar, es tracta de persones i de grups socioprofessionals més que no pas de sectors vinculats a interessos sociopolítics. En la major part d'escoles de formació professional, per ser professor de les classes teòriques s'havia d'estar en possessió del títol d'enginyer industrial i a falta d'aquest, del de llicenciat en ciències. Cf., a tall d'exemple, Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, *Les escoles professionals municipals: 1890-1990*, apartats específics dedicats a les diferents escoles.

fomentar y proteger directa o indirectamente la producción nacional al compás de un progresivo desarrollo, dando estabilidad a leyes protectoras, facilidad a los medios de transporte y verdadero desarrollo a la fuerza productiva del país; salvando obstáculos, precauciones inútiles, trabas vejatorias en todos los órganos de la máquina administrativa del Estado.²⁹⁷

La doctrina de la llibertat de treball, ateses les circumstàncies del mercat laboral, afavoria clarament els capitalistes per sobre dels treballadors, que es veien obligats a treballar moltes hores al dia, condició que frenava la pròpia extensió de l'escolarització de nivell primari i, conseqüentment, el desenvolupament de la formació professional obrera.

En aquest mateix context, cal situar el treball femení i l'infantil, que incidia en la contractació i en el baix nivell de salaris. Atès que els infants de les classes populars s'incorporaven a la producció des de molt petits, en la major part dels casos no podien assistir a l'escola, fet que corroboren els anuaris estadístics i altres informacions socioestadístiques.²⁹⁸

La percepció sobre la funció del treball femení des del punt de vista social i ideològic, i la seva incidència en la formació professional, presenta uns trets característics totalment diferents, que no formen part d'aquest estudi.

Referent al problema de la llibertat de treball, resulta difícil treure conclusions fiables; des d'una perspectiva específicament historicosocial, els estudis que s'han realitzat fins ara amaguen, en general, pressupostos ideològics. Cal pensar que ens trobem davant d'una situació complexa, on les posicions maniquees no ens ajuden a conèixer tota l'extensió del problema.

Malgrat que no hi ha massa referències específiques sobre la posició dels industrials catalans en relació amb aquesta qüestió, hi ha prou indicis per comprendre que es comportaven exactament com els empresaris francesos, que s'oposaven a la formació dels obrers perquè això podia incidir en el nombre d'hores de treball i en l'augment de l'escala de salaris, com a mínim abans que es comenci a plantejar la qüestió social a la dècada dels vuitanta del segle XIX.²⁹⁹

Els canvis que s'observen a finals d'aquest segle i principis del segle XX ens mostren que el dogma de la llibertat de treball, almenys des de la perspectiva

297. Cf. Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya*, p. 241.

298. Hi ha molta informació sobre aquesta qüestió, però no sempre és fiable. Es pot assegurar, malgrat tot, que l'analfabetisme, a les zones obreres de les ciutats industrials, era molt alt.

299. Si partim d'un plantejament global de la problemàtica social, cal no oblidar que el moviment obrer català, tot i que la major part del temps a la clandestinitat, ja s'havia organitzat a la dècada dels quaranta del segle XIX i que Les Tres Classes de Vapor, el primer sindicat obrer, naixia el 1868.

dels enginyers industrials, començava a presentar algunes esquerdes; no es tractava pas d'unes consideracions de tipus moral, sinó de la por que s'instal·lessin indústries en altres zones de l'Estat, com mostren aquestes reflexions, en les quals, sense qüestionar ni molt menys l'essència del dogma, s'afirmava:

Pero si es digna de todo respeto y consideración la libertad industrial no debe serlo hasta el punto de que, por ignorancia en muchos casos o por un egoismo absurdo en otros, sea un menoscabo de la seguridad e intereses de tercero, pues entonces la intransigencia del vecindario y de los operarios producirían aún mayores males que la emigración de la industria.³⁰⁰

Comparativament amb França, en el cas català, el problema s'agreuja perquè no existia el contrapès d'un Estat industrial, que es veia, en bona part, obligat a regular les condicions de treball dels obrers, de les dones i dels infants. Com a mal menor, l'any 1883 es va establir la Comisión de Reformas Sociales, que va començar a fer propostes sobre les condicions laborals dels obrers i altres qüestions coetànies; més endavant, com a *Instituto* s'encarregaria de les lleis i l'execució de problemes del treball; aquest institut constava, a més, de diverses seccions tecnicoadministratives.³⁰¹

La Comisión Provincial de Barcelona d'aquest organisme va trametre un qüestionari a les institucions patronals i obreres, en un moment de crisi social que començava a manifestar-se clarament el 1884, a partir del qual podem conèixer el pensament d'alguns sectors de la classe dirigent catalana en relació amb la formació professional, que se'ns manifesta de manera poc concisa; altrament, la seva vinculació amb la realitat concreta no queda massa clara.³⁰² La major part de grups vinculats a la classe dirigent catalana proposaven l'extensió de l'escola-

300. Cf. «Dictamen emitido por esta corporación acerca del nuevo proyecto de ordenanzas municipales», RTI (gener 1890) —òrgan de l'Associació d'Enginyers Industrials de Barcelona (1880-1916)—, citat a Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya*, p. 269.

301. L'any 1883 Segismundo Moret va crear la Comisión de Reformas Sociales, precedent de l'Institut de Reformas Sociales, creat per Francisco Silvela l'abril de 1903, recollint un projecte de José Canalejas de l'any anterior. L'Institut, com la Comissió, depenents del Ministeri de la Governació, fou aprovat per una RO del 23 d'abril de 1903, Reglament del 15 d'agost de 1903; col·labora en l'elaboració de la legislació social; descans dominical, 1904; en la creació de l'Institut Nacional de Previsió, 1908; tribunals industrials, 1908-1912; llei de vagues, 1912; etc. Quan es va establir, el 1920, el Ministeri de Treball, aquest organisme es convertí en òrgan consultiu; la dictadura de Primo de Rivera el va dissoldre el 2 de juny de 1924.

302. Si us interessa conèixer la resposta de diferents associacions catalanes al qüestionari, cf. Ramon CASTERAS, *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*, Anthropos. Editorial del Hombre, 1985, p. 309-493, pròleg d'Antoni Jutglar.

rització primària, la qual cosa no implicava la creació de centres de formació professional obrera de caràcter reglat, sinó simplement la formació *in situ* a les fàbriques o als tallers.

Ja des de finals de la dècada dels vuitanta i a mesura que avançava la dels noranta del segle XIX, es comencen a notar canvis en les orientacions de les classes dirigents; les referències en les actes, declaracions... de les associacions industrials sobre l'ensenyament professional, tot i ésser escasses, seran cada vegada més freqüents. En aquesta qüestió, van tenir a veure diversos factors de caire intern i extern que no es poden negligir, dels quals recordarem quatre exemples significatius:

— L'impacte de l'Exposició Universal de 1888 en tot el món industrial i en el de la formació obrera en particular. Només cal repassar la bibliografia per adonar-se que a la dècada dels noranta es va donar un pas important a les zones industrials en el terreny de la formació professional dels treballadors.³⁰³

— La constitució, l'any següent, del Foment del Treball Nacional, fet que comportarà, si més no, més diafanitat de les propostes dels organismes de la burgesia en el cas que ens ocupa, tot i que, ja anteriorment, s'observava alguna preocupació en aquesta direcció.

— La crisi del mercat colonial, que portarà a replantejar el món industrial de les grans potències i que, directament o indirectament, afectà el nostre país, agreujat, en el cas de l'Estat espanyol, per la pèrdua de les colònies el 1898.

— La internacionalització del comerç s'accentuà a conseqüència del problema del mercat colonial.

Tots aquests factors no es poden negligir si volem entendre les propostes del Pla Barret, en una paraula, el projecte presentat pel Foment de Treball al Govern de Madrid, document que, juntament amb d'altres, com el de l'Associació d'Enginyers Industrials, es fan públics a l'estiu de 1900.³⁰⁴ Altrament, cal reflexionar sobre la relació de cada un dels factors abans esmentats amb l'evolució industrial catalana i la necessitat imperiosa de canvis estructurals que preocupaven els sectors més conscienciats de l'empresariat català, que veien que s'estava perdent un xic el tren de la història.³⁰⁵

303. Entre 1880 i principis del segle XX, s'establiren centres de formació obrera, públics o privats, o reberen un nou impuls els ja existents, arreu de les zones industrials de Catalunya.

304. En fem un resum més endavant. Si us interessa conèixer els documents amb més detall, cf. Jaime CARRERA Y PUJAL, *La enseñanza profesional en Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, p. 171; Ramón ALBERDI, *La formación profesional en Barcelona. Política, pensamiento, instituciones: 1875-1923*, p. 281 i s.

305. La situació política que portarà a una certa conscienciació de la burgesia catalana degué exercir un paper important, ja que feia temps que s'estava congriant una resposta a la inoperància del Govern central.

Dels documents citats i sobretot dels punts de contacte que presentaven, hom pot treure conclusions respecte a les preocupacions en el terreny de la formació professional d'un sector influent de la classe dirigent catalana. Heus aquí els punts de coincidència:

— La necessitat urgent d'una reforma en profunditat de l'ensenyament tecnicoprofessionat en qualsevol dels graus, tenint en compte la seva poca importància quantitativa, la manca d'instal·lacions adequades i, a grans trets, el fet d'haver ofert, fins aleshores, un ensenyament d'una qualitat qüestionable.

— D'altra banda, es parla de millorar la cultura tècnica, fins a aquell moment molt rudimentària, per tal de situar la indústria catalana, com a mínim en el marc europeu, a un nivell de competitivitat que aleshores no tenia.

— Per posar remei a aquesta situació, hom proposava, finalment, l'establiment d'una escola industrial moderna que, en el grau elemental, es podria organitzar sobre la base de les *half time schools* americanes.³⁰⁶

La Diputació barcelonina era l'organisme que havia de crear aquesta nova institució educativa, comptant amb la col·laboració de les corporacions locals a més de l'Estat, que exerciria les funcions d'inspecció i de control, segons expressava el diputat provincial Joan Garriga. L'Informe Barret era molt més ambiciós que les altres propostes, ja que abraçava tots els graus de l'ensenyament industrial. Al marge dels intents de racionalització de l'estructura de l'ensenyament tècnic, el projecte del Foment del Treball es caracteritzava, primordialment, per una sèrie de qüestions que intentarem resumir a continuació:

— L'Informe prenia com a base la separació dels diversos graus de l'ensenyament; atorgava més importància a l'ensenyament industrial que a l'agrícola, fet comprensible, ja que es tractava d'un pla elaborat per un col·lectiu industrial tècnic i professional.

— Proposava la unificació, o el desdoblament, de l'Escola d'Arts i Oficis i Belles Arts, un centre docent que amb els canvis que s'estaven produint no tenia massa raó d'existir, amb la qual cosa es proposava l'establiment de l'Escola Lliure Provincial d'Arts i Oficis.³⁰⁷

— Eliminava els títols, ja que es prioritzava el saber real per sobre del sa-

306. A la bibliografia de finals del segle XIX i principis del segle XX, les referències a aquest tipus d'escoles són molt freqüents, però això no indica que les idees subjacents es possessin en pràctica.

307. Observem que encara no s'havia superat del tot la terminologia del segle XVIII. D'altra banda, Prat de la Riba es mostrava més aviat favorable al desdoblament. Cf. Enric PRAT DE LA RIBA, *Memòries*, p. 13, citat a Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV, p. 7.

ber reglat per mitjà d'un sistema d'avaluació; en aquest context, es donava gran importància a l'adaptació al medi socioindustrial.

— Establia la figura del professor contractat.

L'Informe precisava, amb molt més detall que no pas la proposta que havia fet el diputat Garriga, la qüestió del funcionament de les escoles teoricopràctiques, veritables escoles taller. Convé no oblidar tampoc que l'Informe Barret, i en menor grau el document elaborat pel diputat provincial esmentat, basaven les seves propostes en un estudi de l'orientació teoricopràctica de l'ensenyament professional als diversos estats industrials.

L'interès envers el que es feia a fora no constituïa cap novetat, ja que, des de feia un bon grapat d'anys, els professors de les escoles d'arts i oficis es feien ressò, en els informes anuals dels centres, de les innovacions que s'experimentaven arreu d'Europa i Amèrica en el terreny de la formació professional; s'estudiava, sobretot, el vincle entre la pràctica i la teoria, l'organització escolar, la didàctica en general, la metodologia en les diferents disciplines i la pràctica de taller.³⁰⁸

Malgrat que l'Informe Barret no es va fer efectiu a causa de l'oposició del Ministeri d'Hisenda, que no va acceptar la fórmula de finançament, aquesta proposta es convertí en la base de la política d'ensenyament tecnicoprofessional de la Lliga Regionalista encapçalada per Prat de la Riba.

La significació del document del Foment del Treball anava més enllà de les propostes d'una nova organització de l'ensenyament tecnicoprofessional, ja que s'inseria també en el context de les relacions entre capital i treball. De manera implícita o explícita, segons els casos, els representants de la burgesia industrial plantejaven noves fórmules que reflectien, com a mínim en part, els canvis del capitalisme a l'Estat, que s'havien produït, primerament, als Estats Units i, més endavant, a Europa.

En realitat, el nou rumb que s'observa en el terreny de l'orientació professional es pot considerar una conseqüència de les noves condicions del mercat i del desenvolupament de les forces productives, les quals exigien una major qualificació dels treballadors; altrament, ens trobem davant d'una nova proposta que intentava suavitzar les relacions entre el capital i el treball, sense que canviessin en essència les relacions de producció.

Hi va tenir una incidència directa o indirecta el taylorisme, batejat amb el nom de *organització científica del treball*, que podríem resumir com a 'conjunt de tècniques utilitzades per augmentar la productivitat industrial', tot i que ha-

308. Es tracta dels col·lectius de professors de les escoles d'arts i oficis a finals del segle XIX, com ja explicàvem en el capítol 5.

gués estat discutida l'efectivitat a l'hora de posar-les en pràctica, aspecte que estudiem amb més detall més endavant.³⁰⁹

D'altra banda, els canvis tecnològics determinaren que un grup influent dels industrials del país i de la classe dirigent en general comencessin a superar la vella idea que una major qualificació condueix únicament a una reivindicació d'augment de salari; en aquest nou estadi, l'ensenyament professional, com qualsevol grau del sistema educatiu, es concebrà com una de les formes positives d'integració al sistema burgès, especialment dirigit als sectors menys radicals del moviment obrer.

Aquesta concepció quedarà plenament explicitada en el pensament pràctic, tot i que en el nostre cas estigui molt més ben expressada en els seus col·laboradors, la qual cosa es manifestarà de manera evident en el programa polític de la Diputació de Barcelona i de la Mancomunitat de Catalunya, el qual influència, a més, l'obra de l'Ajuntament de Barcelona, en el camp de l'ensenyament professional, programa que recollí també en part la Generalitat republicana.

Dins del context de l'ideari de la Catalunya civil noucentista, aquest reformisme fou acceptat, en les seves línies mestres, per sectors amb pes sociopolític dins de la burgesia industrial, des de principis del segle XX i fins i tot en el període 1917-1923, malgrat les reserves durant els anys esmentats de grups importants de l'empresariat català, preocupats fonamentalment pels guanys a curt termini i especialment per preparar una estratègia de caire policial enfront de les reivindicacions obreres.³¹⁰

Altrament, com ja apuntàvem en l'apartat anterior, aquest pensament no quedarà circumscrit a Prat de la Riba i la Lliga Regionalista en general, perquè serà diàfanament exposat en el Pla de Reorganització de l'Ensenyament Tecnicoelemental aprovat pel Consistori barceloní el 6 de novembre de 1918.³¹¹

En aquella època, la Casa Gran de la capital catalana es governava d'acord amb una política de consens, almenys en el terreny cultural i educatiu, entre la Lliga Regionalista i el Partit Radical Republicà de Alejandro Lerroux i que el veritable artífex d'aquesta política, Manuel Ainaud, responsable de l'Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura, provenia del nacionalisme republicà.

309. Basat en les idees de Frederick W. Taylor, començades a exposar a finals del segle XIX, adquiriren relleu internacional arran de la publicació de *The Principles of Scientific Management* el 1911.

310. L'actitud d'un sector significatiu de l'empresariat català en aquest període està molt ben estudiada a Soledad BENGOCHEA, *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya: Tradició i corporativisme entre finals de segle i la dictadura de Primo de Rivera*.

311. Cf. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Institucions d'ensenyament tècnic primari*, p. 8-61.

Cal tenir en compte, a més, que el pla del Consistori barceloní, al marge de reflectir l'interès d'una bona part dels responsables de la política de les institucions catalanes en el terreny de la formació professional en aquells anys, atorgava una importància determinant a la formació general i a l'educació cívica.

Aquest tipus d'educació estava concebut, en bona part, com una mena d'integració al sistema social establert, a través del coneixement del paper de les institucions socials, polítiques i econòmiques, en un nou marc que té molt poc a veure amb el que passava vint anys abans, fent abstracció, però, de l'essència de la problemàtica sociolaboral del país en aquell moment determinat. Aquesta concepció queda clarament expressada en el paràgraf següent:

Referint-se a la manera d'entendre les corrents polítiques i socials dels jocs d'idees que en cada moment assenyalen l'orient de la nau de la nació, convé que especialment que en ço que es refereix a legislació i conflictes obrers, els alumnes adquireixen nocions el més fonamentadament possible respecte als principis d'economia política que aclareixen la intervenció del treball i els altres factors de producció en la creació de riquesa, amb la particular participació de cada un d'aquests i llur justa remuneració, així com de les mides positives que regulen diversos casos i circumstàncies de la vida professional, com les limitacions en la jornada de treball, del treball de les dones i els infants, el contracte de treball, els tribunals industrials, etc. Convindrà també en aquest ensenyament passar en revisió les diverses institucions encaminades a fomentar el benestar i a assegurar l'obrer contra casos fortuïts de desgràcia, com caixes d'estalvi, de pensions per la vellesa, d'asseguraments, de socors mutus, cooperatives de producció, de consum, sindicats professionals, etc., etc.³¹²

Per aconseguir tots aquests objectius calia fer una aposta clara a favor del preaprenentatge, que adquirirà una gran importància, a partir de la segona meitat del segon decenni del segle XX, determinada, en bona part, per la poca preparació acadèmica dels alumnes que es matriculaven a les escoles de formació professional.³¹³

D'altra banda, associacions empresarials d'arreu d'Europa i Amèrica consideraven que una política, més o menys generosa, en el camp de la formació professional podia tenir un paper decisiu per a la integració dels treballadors a l'Estat industrial burgès.

312. Cf. AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Institucions d'ensenyament tècnic primari*, p. 154.

313. Artur Martorell, en una conferència a Mataró el 1917, es referia a la falta de continuïtat entre l'ensenyament primari i la formació professional, idea que l'any següent fou recollida per l'Ajuntament barceloní. Cf. Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, «L'educació de joves i adults», a *Artur Martorell un educador del nostre temps*, Generalitat de Catalunya. Ajuntament de Barcelona, 1994, p. 48.

Aquesta concepció constitueix un tret característic de tota la classe política dirigent catalana, al llarg del període 1900-1936, de la Lliga Regionalista a Esquerra Republicana de Catalunya, fins i tot d'alguns sectors influents d'Unió Socialista de Catalunya. Amb això no pretenem indicar, ni molt menys, que no hi hagi diferències entre les diverses formacions polítiques, sinó precisar, simplement, que les divergències es manifestaven primordialment en la manera de gestionar i organitzar l'Estat liberal i no pas en les qüestions que podríem considerar essencials; quan parlem de les propostes de les classes subalternes, tornarem a insistir sobre aquesta problemàtica.

No es tractava d'un problema circumscrit a Catalunya, ja que la classe dirigent catalana, com ja hem apuntat, no feia altra cosa que reflectir allò que es coïa als països industrials avançats, com es pot veure analitzant les actes del Segon Congrés Internacional d'Ensenyament Tècnic celebrat a Barcelona l'any 1933. En aquest Congrés hom incidia d'una manera especial en el paper de l'educació cívica en l'ensenyament professional, un xic en la línia de les propostes de l'Ajuntament de Barcelona, l'any 1918.

En el terreny social, hom partia de la base del caràcter d'educació completa, professional, cívica i humana de la formació professional obrera, així com també de la seva missió moral i social. En l'àrea sociopolítica, es parlava de la necessitat de l'expansió de la formació professional com a mitjà per afavorir l'extensió de les classes mitjanes i com a garantia d'ordre i estabilitat per a la societat.

En relació amb aquest darrer punt, el director en aquell moment de l'Escola Industrial de Terrassa afirmava que:

*a) A les escoles tècniques, caldrà formar ciutadans conscients i no simplement tècnics, únicament instruments de producció; b) Les solucions variaran per cada país i s'hauran d'adaptar a les modalitats dels establiments d'ensenyament. En la major part dels casos, caldrà crear organitzacions esportives i teatrals on l'alumne pugui trobar el complement social d'instrucció que necessita. [...] Les escoles tècniques poden contribuir a apaciguar els esperits en la lluita de classes. [...] La inhibició de les escoles tècniques en totes aquestes qüestions és sens dubte una posició molt còmoda, però no pot ésser encoratjada.*³¹⁴

Altrament, la trajectòria de les classes dirigents resulta difícil de comprendre sense estudiar l'acció i el pensament d'una sèrie de professionals que, des de dins o des de fora de les escoles de formació professional, han lluitat per posar-lo a l'alçada dels països d'avantguarda.

314. Cf. M. ROSICH, «Resumé du rapport», a II Congrés Internacional d'Ensenyament Tècnic, vol. 2, Barcelona, 1934, p. 84, traducció catalana del francès.

A partir de la revolució industrial, la història de la formació obrera no es pot entendre sense penetrar en l'ideari dels enginyers industrials, Barret, de Manjarrés, Serrat i Bonastre, Tallada, Pi i Sunyer, Campalans..., i en el camp tèxtil dels Lluch, Barriga, Oller, Rodon, Blanxart i molts d'altres que han quedat en l'anonimat, tots ells preocupats per l'ensenyament tecnicoprofessional. Tot i les diferències substancials en relació amb la seva filiació politicoideològica, el pensament educatiu dels Tallada, Barret i Blanxart en contraposició a les concepcions més progressistes dels Serrat i Bonastre, Rodon, Pi i Sunyer, Campalans..., presenta força coincidències; no podem oblidar que l'ideari dels tècnics configura el pensament de les classes dirigents catalanes i s'integra en el marc de les seves pròpies contradiccions.³¹⁵

En general, com ens mostra Garrabou, quan parla de la posició dels enginyers industrials a finals del segle XIX, els tècnics adoptaren, en general, una posició clarament reformista, més o menys decidida, segons els casos, en el sentit que la formació professional és l'únic mitjà vàlid per alliberar el proletariat, ja que no té cap mena de sentit que les classes oprimides puguin esperar cap tipus de millora d'una revolució social. Els mots dirigits als obrers que reproduïm a continuació són el reflex d'un sentiment força generalitzat entre els tècnics superiors i mitjans de finals del segle XIX.

El estudio del dibujo les ha de reportar más bienes y más facilidades de todo género que el manejo de las armas; que las lecciones de profesores entendidos en el arte que cultivan o quieren cultivar, les ha de producir más ventajas positivas que los discursos con que se les llena la cabeza de teorías que ellos no entenderán, y que dicho sea de paso, tampoco entiende muchas veces el que se los dedica; y por ultimo la instrucción y el trabajo son el camino menos espinoso para llegar a la felicidad, y para que puedan ser verdaderamente útiles a sus semejantes.³¹⁶

Amb tots els matisos que vulgueu, aquestes paraules de finals del segle XIX, ampliades a un ventall curricular més extens, expressen el pensament d'una majoria dels tècnics preocupats per la formació professional al llarg del període que

315. Caldria portar a terme un estudi específic referent al pensament educatiu dels individus citats durant el període 1900-1936, però tenim moltes pistes que ens porten a pensar que, tot i les diferències, hi ha certes similituds en el seu pensament.

316. Cf. F. BALAGUER, «La especialidad en el trabajo industrial», *La Gaceta Industrial*, núm. 185 (1869), citat a Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya*, p. 288. En relació amb la simbiosi que es pot establir entre una bona part dels enginyers industrials i la Patronal, podeu veure també Soledad BENGOCHEA, *Organització patronal i conflictitat social a Catalunya: Tradició i corporativisme entre finals de segle i la dictadura de Primo de Rivera*, p. 85-91.

ara estudiem, ideari que incidia en els sectors politicoeconòmics més conscients de la classe dirigent catalana.

Finalment, voldríem concretar el que podríem considerar reformisme, pel fet que una part important dels enginyers, als quals ens hem referit, puguin també considerar-se reformistes en relació amb la conflictivitat obrera. El cas de Barret i la importància que tingueren més endavant, durant la guerra dels tres anys, alguns dels enginyers esmentats ens fan pensar que es tractava, no en tots els casos, però, d'un reformisme que era tal, si considerem el moviment obrer en conjunt.

Malgrat que es tracta d'unes manifestacions un xic a cop calent, després de la vaga general de 1902, les afirmacions de Josep Albert Barret ens donen moltes pistes sobre el suposat reformisme de determinats grups socioprofessionals, que anava específicament dirigit a un sector minoritari de la classe obrera.

Los anarquistas, destructores por atavismo, se revuelven furiosos y crueles contra esos aborrecidos enemigos y pretenden llegar a la felicidad suprema cimentándola sobre los sangrientos despojos de la actual sociedad. [...] Por la exageración de sus doctrinas, por lo repugnante e inmoral de sus procedimientos, son y serán como enemigos mortales de las modernas sociedades, cuyos esfuerzos colectivos para perseguirlos como a fieras sin entrañas, acabarán por reducirlos a la impotencia.³¹⁷

Tot i que aquesta idea no es pugui generalitzar, en el sentit que els enginyers utilitzessin sempre aquest tipus de llenguatge per referir-se al sector més important de la classe obrera catalana, l'opinió sobre els anarquistes era, entre aquest grup en general, molt crítica. El reformisme dels enginyers industrials i d'alguns empresaris implicava, primordialment, com ja hem apuntat, la integració al sistema sociopolític i sociolaboral dels obrers més qualificats.

8.4.3. EL CAS ESPECÍFIC DE L'ESGLÉSIA

Malgrat que no es puguin fer paral·lelismes amb la posició politicoideològica que adopta l'Església davant dels problemes dels altres sectors de l'ensenyament, hi ha qüestions que presenten un denominador comú: l'establiment de centres independents regentats per la dita corporació, al marge de les institucions públiques. Amb tot, l'Església s'ha d'incloure dins del grup que podem considerar classe dirigent, tot i la seva especificitat.

317. Cf. «Perfil biogràfic d'alguns dels protagonistes de l'organització patronal», a Soledad BENGOCHEA, *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya: Tradició i corporativisme entre finals de segle i la dictadura de Primo de Rivera*, p. 327-362.

Algunes de les associacions catòliques creades a finals del segle XIX i principis del segle XX, tal com ja hem apuntat, impulsaren activitats que comprenien classes de dibuix i altres matèries per a la formació dels obrers. Com ja explicàvem foren els salesians els que destacaren en aquest terreny.

Les concepcions de l'Església en relació amb la formació dels obrers quedaven molt ben reflectides en les directrius establertes pel IV Capítol General Salesià de 1886, l'últim presidit per Sant Joan Bosco, el qual és força explícit en relació amb els objectius de l'orde en el terreny de la formació professional.

La finalitat que es proposa la Societat Salesiana en acollir els joves aprenents és formar-los de manera que al moment de deixar les nostres cases havent acabat l'aprenentatge, hagin après un ofici per a guanyar-se honradament la vida, s'hagin educat bé en la religió i tinguin la cultura tècnica pròpia de la seva condició. Per tant cal cuidar les tres dimensions en la seva educació: la religiosa i moral, la intel·lectual i la professional.³¹⁸

Per completar aquesta visió sobre la finalitat dels ensenyaments de l'Església, la senzilla literatura de la *Revista Popular* ens mostra l'ideal de l'obrer cristià de l'època, d'altra banda ben expressiu, com podem veure en els fragments següents, almenys pel que fa referència a determinats sectors.

Pedro es un honrado trabajador a quien me encuentro casi cada tarde, al salir él de su taller y al volver yo de mis ordinarias ocupaciones. Pedro tiene algunas letras, aunque pocas, y algunos cuartos, aunque más escasos todavía que sus letras. Éstas se reducen a la primera enseñanza regularmente aprendida en la escuela, y, aquéllos al modesto jornal de unos cuantos reales que gana en su oficio de tejedor. Buena cosa fuera tener algo más de lo uno y de lo otro; pero (lo que dice él) para sabios y para ricos ha criado pocos Nuestro Señor. Y bien se puede ser feliz en este mundo y en el otro sin haber escrito jamás libro alguno, ni haber tenido gran capital. Además de que, no es poco saber, conocer a Dios y entender su ley y practicar sus mandamientos como buen cristiano; ni es poco poseer dos brazos que valen como la mejor finca y salud y robustez con que hacerlos productivos, y una mujer como Joaquina, prudente, hacendosa, económica y temerosa de Dios, en cuyas manos cada real una peseta, y cuatro hijos como cuatro soles, que todos juntos componen un delicioso hogar que parece por lo risueño una antesala del paraíso.³¹⁹

318. Cf. *100 anys de presència salesiana a Barcelona-Sarrià*, 1984, p. 43.

319. Cf. *Revista Popular*.

8.4.4. LES CLASSES SUBALTERNES CATALANES ENFRONT DE L'ENSENYAMENT PROFESSIONAL

Si considerem aquestes classes grups dependents, de la mateixa manera que hem equiparat les classes dirigents a grups dominadors, les classes subalternes, especialment en el període que presentem, comprendrien la pagesia, el proletariat i bona part de les classes mitjanes. D'altra banda, cal tenir present que l'estructura de les classes socials, primordialment en una societat industrial, ha estat essencialment dinàmica.

Pel que fa a les classes subalternes, no podem parlar de grups homogenis ni molt menys, ja que la tendència a l'heterogeneïtat, tant a la segona meitat del segle XIX com al principi del segle XX, va ser força important. Convé, doncs, tenir presents aquestes dues qüestions a l'hora d'estudiar la relació existent entre aquests grups socials i l'ensenyament professional.

Partint de la idea que els treballadors industrials, com ja hem apuntat, constitueixen el grup més important del que considerem classes subalternes, cal precisar que des dels inicis de la industrialització, hi havia opinions clarament diferenciades en aquest grup social que eren determinades, en gran part, per la situació laboral i salarial, tendències que s'explicitaran quan es plantegi la necessitat d'organitzar-se per defensar llurs drets, dins i fora del lloc de treball.

Aquesta problemàtica s'agreuja per les dificultats sociopolítiques que s'hauran de superar per arribar a aconseguir la legalització de les primeres associacions i sindicats; aquesta diferenciació es manifestarà també en la posició del moviment obrer enfront de la formació professional. No hem d'oblidar que, fins a ben entrat el segle XX, cal descartar una part significativa del proletariat com a integrant de la formació professional, atès el baix percentatge d'escolarització primària d'aquest grup social, sobretot si tenim en compte que l'alfabetització, com ja hem dit, era una condició indispensable per ingressar en un centre d'ensenyament professional.

Així, doncs, la situació socioeconòmica i les condicions de la classe obrera catalana marginaven la major part dels treballadors com a beneficiaris de l'educació, els quals amb prou feines aprenien a llegir i escriure, en molts casos a l'escola d'adults, situació que explica les escasses possibilitats d'una escolarització que se circumscriu, com a mínim, a l'escola primària i que, en la mesura del possible, continués amb la formació professional com a ensenyament terminal.³²⁰

320. No és difícil de comprendre aquesta afirmació, tot i que en el segle XIX l'aprenentatge o la capacitat d'algun ofici es realitzés sense aquest requisit, ja que, a causa de la situació socioescolar de la classe treballadora, la formació dels obrers quedava circumscribida a allò que aprenien a la fàbrica.

La preocupació dels dos grans sectors socialistes pel tema que ens ocupa es dirigirà majorment a assegurar una mínima escolarització als sectors marginals, a causa de la situació de l'Estat espanyol, que obligava a aquests sectors a integrar-se, des de molt joves, al procés productiu.

En el marc del context suara indicat, no ens ha d'estranyar, per tant, que els grups més radicals de l'obrerisme català, d'una manera especial el moviment llibertari que controlava una part important dels obrers que estaven sindicats, no mostrés massa interès per l'ensenyament professional, ni a finals del segle XIX ni al llarg de les primeres dècades del segle XX,³²¹ probablement per dues raons que exposarem a continuació.

En primer lloc perquè el projecte educatiu anarquista, exemplificat en la proposta de l'estudiant barceloní d'origen andalús, Trinitat Soriano, al Congrés Obrer de Saragossa de 1870, es basava en l'ensenyament integral. Es tractava, en realitat, d'una juxtaposició entre l'ensenyament teòric i el pràctic, per superar la divisió entre treball manual i intel·lectual i la contraposició entre escola utilitària i escola intel·lectualista, fruit de la divisió classista de la societat. La concepció de l'ensenyament integral era un anhel de tots els pensadors llibertaris des d'Owen a Kropotkin passant fonamentalment per Bakunin.³²²

Aquesta alternativa resulta difícil de valorar, des del moment que se situa al marge de les coordenades de l'estructura educativa tradicional, que concebia l'ensenyament professional com l'etapa terminal de la formació obrera, en el millor dels casos. És totalment lògic, doncs, que hom es dirigís, primordialment, cap a l'enfortiment de les escoles racionalistes, integrades, en molts casos, a diferents ateneus obrers, en el fons un moviment de nivell primari, malgrat que el seu programa polivalent, almenys en teoria, recollís en certa manera la idea ja anunciada de l'ensenyament integral.³²³

La política dels sectors marxistes, generalment el PSOE, anava especialment dirigida a treballar per a la construcció d'un aparell escolar estatal modern, en la línia, en certa manera, del programa de la III República francesa, que l'Es-

321. A mesura que avançava el segle XX, alguns teòrics llibertaris s'interessarien per la formació professional obrera, però sempre amb limitacions perquè aquestes concepcions no formaven part del canemàs bàsic de l'ideari anarquista.

322. Cf. Anselmo LORENZO, *El proletariado militante. Origen del sindicalismo. Memorias de un internacional*, vol. II, Tolosa, Editorial del Movimiento Libertario Español. CNT en Francia, 1947, p. 23-26, 1a ed. de 1901.

323. En els estudis que ens parlen de l'activitat de les escoles del moviment llibertari, la idea d'ensenyament integral exposada per diferents teòrics al llarg del segle XIX no acaba de quallar, especialment a mesura que avançava el segle XX. En realitat, es tractava de centres d'ensenyament primari, on les ciències experimentals ocupaven un lloc més destacat que en les escoles tradicionals.

tat espanyol oligàrquic no havia construït, malgrat les seves promeses recollides, fins i tot en el canemàs legal. Tot i que no comptem amb dades estadístiques de la procedència social de l'alumnat de les escoles professionals industrials —certament, ens calen estudis monogràfics sobre aquesta qüestió—, hem pogut recollir força informació directa o indirecta, més completa en el període 1900-1939, per tal d'oferir un panorama global d'aquesta problemàtica, encara que només sigui com a possible hipòtesi de treball.

Cal puntualitzar que aquest estudi s'ha plantejat a partir de certes limitacions, ja que es concreta a la societat urbanoindustrial, la qual cosa implica no incloure la ruralia en les consideracions que plantegem, amb les conseqüents derivacions de caràcter territorial.³²⁴

Així, doncs, en una primera època, que hem de situar a finals del segle XIX i principis de la vintena centúria, aquests alumnes havien de procedir d'alguns sectors de les classes mitjanes o, en el millor dels casos, d'allò que podríem considerar aristocràcia obrera; els pares d'aquests alumnes enviaven llurs fills als centres de formació professional amb la idea que esdevinguessin operaris, encarregats i fins i tot petits empresaris, idea que va resultar vigent al llarg de tot el període que estudiem en aquest treball.³²⁵

A mesura que ens endinsem al segle XX, augmentarà el percentatge de fills d'obrers i, conseqüentment, disminuirà el nombre d'alumnes provinents de les classes mitjanes, fet molt més perceptible a partir de la segona meitat del segle passat; en aquests anys, el darrer grup social, d'acord amb les pròpies possibilitats individuals, s'anirà integrant a les carreres de grau mitjà i superior.

Les associacions obreres reformistes ja mostraven interès per la formació professional obrera a finals del segle XIX. Es podria parlar de la resposta al qüestionari plantejat per la Comisión de Reformas Sociales el 1883, per part del Centre Industrial de Catalunya, organisme format per artesans i obrers, facultatiu de tota classe d'arts i oficis de transformació. Heus aquí un fragment representatiu de la posició de l'associació esmentada.³²⁶

324. Ens movem en el terreny de les conjectures, però partint de la base que en les zones rurals no existien pràcticament escoles públiques de formació professional industrial, cal pensar que tampoc n'hi havia de privades.

325. Ens manquen estudis estadístics, com a mínim globals, d'aquesta problemàtica, però tenint en compte la baixa escolarització en el nivell primari dels fills de la classe obrera no qualificada, el més probable és que els alumnes de les escoles de formació professional no procedissin dels grups esmentats.

326. En relació amb aquesta associació, consulteu Ramon CASTERÀS, *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*, p. 101-137.

Las enseñanzas técnicas de las escuelas de artes y oficios serían mucho más concurridas si estuvieran organizadas en la forma teoricopráctica que la experiencia viene demostrando; sin embargo todos los días salen nuevas inteligencias de estos centros instructivos que prestan valiosos servicios al progreso industrial [...] y los libros y periódicos que son populares a las clases obreras de Barcelona y sus pueblos comarcanos, son aquellos que proporcionan instrucción práctica para ser buenos oficiales en su trabajo artístico e industrial, y los periódicos que defienden sus intereses políticos como ciudadanos y sus intereses económicos como trabajadores.³²⁷

La potenciació de l'ensenyament professional s'inclourà, com ja hem vist, en el programa d'actuació de les classes dirigents catalanes, sobretot a partir de principis de la vintena centúria, i començarà a tenir un gran ressò cap als anys vint entre els sectors obrers que tenien accés a la formació professional.

L'interès dels sectors reformistes envers la formació professional, però, es manifestarà ja amb anterioritat a la data citada, com es palesa en l'organització i sobretot el temari dels dos congressos d'ateneus celebrats, el 1911 i el 1912, a Reus i a Vilanova i la Geltrú, respectivament. En realitat es tractava de buscar una sortida a la crisi d'aquestes entitats que s'havien desenvolupat, majoritàriament, a la segona meitat del segle XIX³²⁸ i donar un contingut social a una sèrie d'iniciatives que fins aleshores havien actuat de manera desordenada, amb diferències essencials entre les diferents propostes.

El primer d'aquests congressos el va organitzar el Centre de Lectura de Reus, l'ànima del qual va ser Jaume Simó i Bofarull, president aleshores de la benemèrita entitat, el qual es va preparar amb molta cura, tot i que, segons Alexandre Galí, les coses no van estar a l'alçada de les intencions.

El quadre de les comissions amb presidents honoraris i efectius, vicepresidents i secretari, era veritablement apoteòsic. Aquell magnífic foc d'encenalls que a penes va deixar rastre però, tingué poquíssim interès en ell mateix.³²⁹

En aquest congrés, celebrat el 1911, es decidí delegar l'Ateneu de Vilanova i la Geltrú per organitzar el segon congrés, que va tenir lloc el 25, 26 i 27 de

327. Cf. Ramón CASTERÁS, *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*, p. 402-403.

328. Cf. Pere SOLÀ i GUSSINYER, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya*, p. 220-224.

329. Cf. Alexandre GALÍ i COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre X: *Institucions de cultura popular*, Fundació Alexandre Galí, 1983, p. 213.

maig de l'any següent. Tant Alexandre Galí com Pere Solà són del parer que aquests congressos no van ser ni molt menys cap èxit. Segons afirma A. Galí,

la proposició de Pau Vila, esborrant el mot Ateneu,³³⁰ deixava sancionada la liquidació d'unes institucions al moment de les quals ja era cancel·lat. Però no foren tan sols els ateneus allò que es liquidà. El mateix concepte d'institucions de cultura amb la seva vaguetat, amb la seva diversitat, amb la seva extensió en la Catalunya del 1912 ja desbordava els límits de tot congrés.³³¹

Altrament, com molt bé apunta Pere Solà, una iniciativa tan heterogènia des de la perspectiva politicosocial, entre les entitats que hi participaven —hi trobem des de grups clarament reaccionaris fins a sectors que podem considerar que estaven a l'altre extrem—, no podia constituir un èxit, com a mínim, pel que fa a l'operativitat de les discussions i de l'acord en les conclusions.

La mateixa diversitat de condició i orientació ideològica de les entitats, corporacions i associacions presents al Congrés de Vilanova feia impossible la definició d'una via d'intervenció clara: monàrquics i republicans, catòlics i aconfessionals, capitalistes i socialistes s'obstaculitzaven i es neutralitzaven els uns als altres.³³²

L'afirmació d'Alexandre Galí i els suggeriments de Pere Solà, tot i correspondre en bona part a la realitat d'aquell moment, poden tenir diverses lectures. El congrés va reflectir quelcom del que estava passant en aquells moments, la ja anunciada crisi del model dels ateneus obrers.

Allò que ja no quedava tan clar eren les possibles propostes, d'entre les quals, a tall d'exemple, es pot recollir l'expressada pel vicepresident del congrés de Vilanova i la Geltrú, pel que feia a l'extensió de les escoles de formació professional.

Aixís en mon pobre concepte, sobren, sobretot a Barcelona, escoles primàries mantingudes per societats, cooperatives de reduït nombre de socis, centres polítics desconeguts, per sa petitesa, associacions de varies classes que porten una vida molt migrada, destinant una part de son pressupost, ridícolment insignificant, a ensenyar als fills dels socis. Compteu com han d'anar mestres, alumnes i locals! Un hi arriba

330. En el congrés fou aprovada una proposta de l'eminent geògraf que deia així: «4t i últim Que per ésser més extensiu es doni als següents Congressos nostres, el títol de Congrés de Cultura Popular Catalana». Cf. Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre X, p. 224.

331. Cf. Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre X, p. 224.

332. Cf. Pere SOLÀ I GUSSINYER, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya*, p. 68.

a enyorar aquelles tenebroses escoles públiques que avui s'anomenen «Nacionals» i que, lo mateix en ciutats que en pobles totes poden a urinar. En canvi ens falten arreu escoles professionals, si humils, força interessants i que, foren, moltes d'elles socialment reproductives. En els pobles, les típiques de sa petita indústria o de sos arts manuals; que, en gran majoria van desapareixent per manca de conreadors.³³³

Aquesta crisi es palesarà sobretot en el fet que després del de Vilanova i la Geltrú no se celebrarà cap altre congrés d'ateneus, tot i que ciutats com Badalona, a través de Pau Rodon i Amigó, s'havien interessat per organitzar el tercer, que no va tirar endavant, ja que els grups conservadors del Consistori badaloní s'hi van oposar perquè el possible organitzador del congrés no combregava amb les seves idees.³³⁴

Així, doncs, després del congrés de Vilanova, les coses ja no serien com abans: a mesura que avançava el temps, només subsistirien les escoles primàries de determinats ateneus,³³⁵ i com a contrapartida l'interès per la formació professional, vinculada directament o indirectament a l'escola elemental, prendrà una nova volada.³³⁶

Un dels exemples més representatius del reformisme obrer foren els alumnes i exalumnes de l'Escola del Treball de Barcelona, els quals, tot i donar essencialment suport a les normes de l'Administració, exigien que es fessin efectives un nombre determinat de mesures que, incidint sobre la demanda, obliguessin a ampliar la capacitat de l'oferta.

A finals de la segona dècada i principis de la tercera del segle XX, les associacions d'alumnes i exalumnes de les escoles professionals encetaren debats sobre els drets laborals i educatius dels obrers, en relació amb la formació professional, debats que mostren, en general, una orientació socialdemòcrata o, potser més ben dit, tradeunionista; aquesta polèmica, que quedarà ajornada durant la dictadura de Primo de Rivera, es reprendrà amb força i amb més abast territorial durant el període republicà.³³⁷

333. Cf. Francesc RIPOLL, «Discurs del vispresident D.», a *Segon Congrés d'Ateneus i Associacions de Cultura*, Vilanova i la Geltrú, 1913, p. 52.

334. Al marge de les qüestions de caràcter polític, que tingueren un paper decisiu, ben segur que es barrejaven, en aquesta decisió, problemes de caràcter personal, enveges, etc.

335. Andreu Nin, que va escriure diversos articles sobre pedagogia a *El Poble Català* entre el juliol i el setembre de 1912, també havia qüestionat l'estat i el funcionament d'aquests centres. Amb el temps, passaren pel sedàs i només continuaren, en general, les escoles que responien a una mínima qualitat escolar i pedagògica.

336. La idea que la formació professional havia de constituir una fase terminal de l'ensenyament de molts obrers s'anà obrint camí a mesura que avançava el segle XX.

337. Aquest pensament queda reflectit, als anys vint, en la revista *Cultura i Treball* i en el període 1931-1935 en el *Butlletí de la Federació d'Alumnes i Exalumnes de l'Escola del Treball*.

Aquest pensament social reformista quedaria molt més ben expressat al llarg de l'etapa republicana, sobretot en el període 1931-1936 i d'una manera molt especial en el I Congrés de la Federació Obrera Cultural, constituïda per exalumnes de l'Escola del Treball i que recollia l'ideari de Rafael Campalans, Carles Pi i Sunyer, Joan Fronjosà, i en el I Congrés d'Educació Social, on Estanislau Ruiz i Ponseti expressà una sèrie d'idees que foren recollides pels joves pertanyents al moviment esmentat.

A continuació intentarem concretar totes aquestes reivindicacions, les quals, sense sortir del marc general establert per les classes dirigents catalanes, pretenien donar una orientació més decidida per estendre l'oferta d'ensenyament professional. Les institucions públiques catalanes havien creat una sèrie de centres d'educació professional que satisfien, en certa manera, la demanda social, tot i que aquesta demanda estava per sota de les necessitats, ja que les condicions socials no ajudaven a una plena assumpció de l'oferta per part dels propis obrers.

Aprofitant, doncs, la importància que anirien adquirint, concretament al Principat, els instituts d'orientació professional, que assoliren un alt nivell, hom preconitzava l'exigència d'un certificat emès per aquests instituts com a requisit previ per a poder matricular-se a l'Escola del Treball, poc després que aquesta escola hagués sofert una profunda transformació.

Tenint en compte, probablement, el semifracàs de les propostes de l'Ajuntament de Barcelona de 1918, en la línia de la política de caràcter orientatiu, s'insistia en la necessitat de facilitar una preparació tècnica intensiva i gradual per tal de no carregar massa uns alumnes que arribaven a l'escola fatigats del treball de cada dia.

La situació social general no afavoria aquest tipus de formació mixta taller escola, per la qual cosa se sol·licitava que s'apliqués una política que donés facilitats per a seguir els cursos de formació professional, fet que significava que s'havien d'iniciar una sèrie de canvis relacionats directament o indirectament amb el problema que ens ocupa, d'entre els quals els més significatius creiem que són:

- Una reforma legislativa que regulés i limités l'horari dels aprenents, amb el benentès que no es tractava únicament de regular i limitar l'horari laboral, sinó de procurar alguna mena de retribució perquè aquests aprenents no perdessin poder adquisitiu.

- Altrament, calia potenciar una política de transports gratuïts per als estudiants que treballaven lluny dels centres de formació professional, així com també l'organització de cooperatives obreres de material escolar mentre aquest no fos gratuït.

— Hom proposava també ampliar el pressupost del sector públic en aquest terreny, amb el consegüent augment del nombre de les beques i de la dotació econòmica perquè els estudiants poguessin cursar estudis de nivell mitjà o superior, especialment en el cas dels alumnes que haguessin acabat els estudis de contramestre a l'Escola del Treball, aspectes que, a més de l'augment dels pressupostos, requerien noves formulacions legals.

— No es tractava únicament de facilitar l'accés a la formació professional, ja que calia sobretot una culturalització de les classes treballadores amb la promoció de biblioteques que, almenys en un primer moment, havien de tenir caràcter circulant,³³⁸ política que s'havia de completar amb l'extensió de tota classe d'activitats culturals i lúdiques.

— S'insistia, a més, en la necessitat de dinamització dels grups culturals entre els treballadors i en l'adopció de mesures perquè els obrers poguessin intervenir en els organismes directius de la cultura del país, fet aquest darrer que es vinculava amb la idea d'introduir les ciències socials en els centres de formació obrera.³³⁹

Tenint en compte que no hi va haver temps per fer efectives les propostes dels grups esmentats, no podem fer valoracions de les discussions socials i fins i tot parlamentàries que tot això va provocar, sobretot si pensem que des d'alguns sectors foren acusades de demagògiques.³⁴⁰

8.4.5. LA SOCIETAT CATALANA CONSIDERADA GLOBALMENT I L'ENSENYAMENT PROFESSIONAL

Malgrat les diferències entre els grups estudiats fins ara, com hem pogut veure o intuir, presentaven tots ells un denominador comú, el seu interès envers la formació professional obrera; hem de considerar que es tractava de sectors francament minoritaris en percentatge, fins i tot a les zones industrials. Per tant, el conjunt de la societat catalana, en qualsevol moment de la seva història industrial, no ha valorat pràcticament mai l'ensenyament professional, tot i que a finals del segle passat les coses van començar a canviar. En relació amb aquest aspecte, les paraules de Carles Pi i Sunyer escrites el 1923 són ben significatives.

338. Cf. PRIMER CONGRÉS DE LA FEDERACIÓ OBRERA CULTURAL, intervencions diverses.

339. Cf. PRIMER CONGRÉS DE LA FEDERACIÓ OBRERA CULTURAL, intervencions diverses.

340. Cf. Alexandre GALÍ I COLL, *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, llibre IV, p. 197-200.

Contrasta el volum el que aquí s'ha publicat referent a l'obrerisme econòmic i polític, amb l'escrit sobre el tema fonamental de la cultura del poble. Hi ha hagut en aquest punt un mancament col·lectiu: entitats patronals, sindicats obrers, nuclis intel·lectuals —exceptuant nobles intents isolats i de poca extensió— no han emprès cap acció per resoldre aquest problema; les solucions, per tant, forçosament incompletes, han sorgit espontàniament, sense un corrent d'opinió que imposés, des de les nostres institucions polítiques —Mancomunitat i Ajuntament—, les úniques que seriosament se n'han preocupat tot i no estar voltades de l'atmosfera espiritual que constitueix un constant estímul de millorament.³⁴¹

Aquestes paraules reflecteixen no solament una època sinó pràcticament més d'un segle, fent les matisacions que calgui en cada moment determinat. Malgrat tot, aquest desinterès no s'ha de considerar total en l'espai i en el temps; des d'aproximadament els anys noranta del segle XIX fins a un període que va més enllà del final de la Guerra (1936-1939), moltes famílies de les classes subalternes urbanes catalanes feien el possible perquè els seus fills aprenguessin un ofici industrial o comercial, amb la capacitació teòrica precisa, obtinguda, generalment, en classes de nit.

Deixant a una banda la desídia de molts pares i les condicions socials i laborals suara assenyalades que impedièn que molts xicots poguessin matricular-se a l'ensenyament professional, n'hi havia molts que aprenien l'ofici a la fàbrica mateix i adquirien nocions teòriques en acadèmies o centres equivalents i fins i tot en el nucli familiar o similar.

Respecte a la capacitació teòrica, podem esmentar els casos del ram metal·lúrgic, on els obrers qualificats acostumaven a tenir nocions de dibuix i de mecànica, i el del camp del tissatge, on s'adquirien els rudiments de la teoria de teixits i algunes nocions de mecànica i dibuix, al marge totalment dels cursos de les escoles de formació professional, als quals ens hem referit repetidament.

341. Cf. Carles PI I SUNYER, *Per la cultura obrera: L'acció de les nostres escoles professionals*, Barcelona, Agrupació d'Alumnes i Exalumnes de l'Escola Municipal d'Arts del Districte VIII, 1923, p. 5.